

Unsichtbar. Widerständiges im Salzkammergut. Redaktion und herausgegeben von Klaus Kienesberger u. a. Wien, 2008, Cernin Verlag, 188 str., illustr.

Leta 2008 so se v Avstriji spominjali številnih odločilnih dogodkov. Časovna os 1918–1938–1968 je nudila priložnost za številne regionalne in nadregionalne razstave. Republikli Avstriji je bila v parlamentu namenjena posebna razstava (Republika. Razstava 1918/2008). Dve razstavi, neodvisni ena od druge, v t. i. provinci pa sta bili namenjeni temu, kar ostaja po navadi »nevidno«, in sta tematizirali odpor proti nacističnemu režimu v vseh njegovih odtenkih. Pri tem ni bila v ospredju lastna inscenacija kot v primeru razstave o republiki, temveč zamišljenost in želja, da se ohrani spomin na žrtve nacionalsocialističnega preganjanja. Zvezni deželi Štajerska in Zgornja Avstrija sta se zavestno in ofenzivno zavzeli dolgo odrinjene teme regionalnega odpora, financirali sta ustrezne raziskovalne aktivnosti in obelodanili rezultate z razstavami in spremljajočimi publikacijami. Je le naključje, da imata oba zbornika z razstav naslov *Ne/vidno?* Nevidno – vidno, ti nasprotji sta bistveno znamenovali vsakdanjik odporiških skupin: po eni strani je veljalo, da je treba ostati neviden, po drugi strani pa naj bi njihovo delovanje postalo vidno prav z akcijami. Neposredno po vojni je domači odpor kratek čas tematizirala in poudarjala avstrijska vlada, da bi se funkcionaliziral v smislu Moskvske deklaracije iz leta 1943 kot prispevek Avstrije k lastni osvoboditvi, kmalu pa je bil spet pozabljen in je dejansko postal neviden. Vzrok temu je bil preprost: aktivni odpor in v Avstriji naglo vsiljevana teza žrtve med seboj nista skladna. Da bi se odtegnili soodgovornosti pri nacističnih zločinih, so se morali odpovedati lastnemu spominu na odpor. Tematiziranje odpora še danes sproža odpore. Vprašanje, kako je mogoče nepriznavanje zgodovinske teme, kot je to antifašistični odpor, javnosti predstaviti ustrezno temi

in vsebinsko smiselno, pa izčrpno obravnava recenzirani zbornik zgornjeavstrijske deželne razstave.

Zgornjeavstrijska deželna razstava 2008 *Salzkammergut* je bila zasnovana na prostorsko in vsebinsko decentraliziranem konceptu. Povezovalni element je bilo področje Salzkammerguta. V Stroblu so se osredotočili na tradicionalni duh upornišтва v tej regiji na dveh nivojih: na umetnostnem in na zgodovinskoznanstvenem. Medtem ko so se – posebej za Strobl zasnovane – umetnostne instalacije na splošno ukvarjale s pojmom odpora, so zgodovinska razmišljanja tematizirala predvsem antifašistični odpor v regiji. Razstavnii zbornik je to delitev prevzel, presega pa

(predvsem v prvem delu) vsebine, ki jih je obravnavala razstava. Prav zaradi tega je še bolj zanimiv za ljudi, ki jih zanima raziskovanje (antifašističnega) odpora. Predvsem uvodni del z naslovom *Predočenje kot strategija – k razstavi neVIDNO*, ki so ga napisali snovalci razstave Klaus Kienesberger, Armin Kefer in Ulrike Fleschhut, osvetli proces nastajanja razstave.

V svojem prispevku *Zgodovina je danes* (str. 20–31) Klaus Kienesberger obširno obravnava problematiko konstrukcije in posredovanja zgodovinskih procesov in vprašanje, kako aktualni družbeni diskurzi zaznamujejo interpretacijo zgodovinskih dogodkov. Namen snovalcev razstave je bil, da obiskovalce in obiskovalke spodbudijo k odgovornemu ravnanju z zgodovino, kajti prav različni prikazi odporniškega ravnanja se v Avstriji tako zelo gibljejo med ekstremoma pozabljanja in mistifikacije kot sicer domala nobena sodobnozgodovinska tema (str. 24). Korektiv, ki je ga zagotavljajo preživeli priče časa, iz bioloških razlogov izginja. Kienesberger se ukvarja tudi z vprašanjem virov. Odpor je imel možnost, da bo uspešen, le če je bil organiziran nevidno in ni zapuščal nobenih sledi. Rekonstruirati ga je mogoče skoraj izključno iz represivnih aktov nacističnega režima. Kako je sedaj mogoče razstaviti neko historično stanje, če ni na voljo tako rekoč nobenih slikovnih virov ali dokumentov? Kienesberger ravno v tem vidi prednosti. Tako lahko po njegovem mnenju razstava izhaja ravno iz obstoječih vrzeli, povezanih s to temo, in obiskovalce privede do številnih vprašanj – »Kaj zmorejo zgodovinarji? Kaj zmore zgodovina? Kaj zmorejo zgodovinske razstave? – ter jih seznani s konstruktivnim značajem zgodovinskih prikazov.

Razstavo sta zasnovala Armin Kefer in Ulrike Fleschhut, ki v kratkih prispevkih opisujeta svoj pristop k prikazu nevidnega. Poglavje *K bazi odpora v Salzkammergutu* zajema tri prispevke, ki so po svojem pristopu povsem različni. Klaus Kienesberger se ukvarja s pojmom odpora predvsem teoretsko. Kritično predstavlja različne definicijske zasnutke v njegovi historični genezi, o katerih poteka razprava v nemškem jezikovnem prostoru (40–47). Alex Schacht v svojem prispevku obravnava lokalno odporniško skupino »Willy-Fred« in posega po rezultatih svojega diplomskega dela iz leta 2007 *Wer war Willy-Fred? Die Geschichte einer regional-spezifischen Widerstandsbewegung gegen den Nationalsozialismus im Salzkammergut*. Opozarja na tradicijo odporniškega ravnanja v Salzkammergutu, ki je bila tudi temelj za to, da se je v letih 1943–1945 lahko obdržala skupina »Willy-Fred«. Nacističnemu režimu ni uspelo, da bi jo v celoti razbil. V središču njenega ilegalnega dela je bil oborožen boj oziroma priprava nanj in solidarnost z dezerterji in pobeglimi zaporniki koncentracijskih taborišč. Od vsega začetka je bilo gibanje »Willy-Fred« razumljeno kot zavestna politična opozicija. Njegovi cilji so bili združitve vseh antifašistično mislečih ljudi ne glede na njihovo siceršnje politično usmeritev, strmoglavljenje nacističnega režima in, s pogledom na Moskovsko deklaracijo iz leta 1943, »svobodna Avstrija« (str. 48–59).

Andreas Schmoller predstavlja Petra Kammerstätterja in njegovo zbirko o regionalnem odporu (str. 60–67). Peter Kammerstätter je bil ljubiteljski zgodovinar in neumoren zbiratelj. Bil je pobudnik vrste projektov, med katerimi je tudi ustano-

vitev muzeja novejšje zgodovine v Ebenseeju. Osrednja tema njegove zbirke so februar 1934 na Zgornjem Avstrijskem, odpor v Salzkammergut in marš smrti madžarskih Judov februarja 1945. Bil je tudi pionir *oral history*. Že 1978 je izšel dvojni zvezek tipkopisa, ki je med drugim vseboval prepise magnetofonskih posnetkov intervjujev z več kot 30 pričami časa.

Florian Wenninger in Andreas Schmoller v svojem prispevku raziskujeta avstrijsko državljansko vojno (februarske boje) v zgodovinskem spominu druge republike (str. 68–81).

Poglavje *Pripovedi odpora v Salzkammergut* ima štiri prispevke, ki se z večinoma ukvarjajo s krajevno zgodovino. Klaus Kienesberger razpravlja o vlogi komunikacije in povezovanja v odporu (str. 84–93), Silvia Panzel raziskuje pomen skrivališč odporniškega gibanja (str. 94–101) in vlogo žensk kot nevidnih aktivistk odpora (str. 102–109). Wolfgang Quantember analizira odporniškega aktivista Franza Kaina (str. 110–117).

Drugi del zbornika je posvečen umetnostnemu projektu, ki je bil del te razstave.

Razkošno oblikovan zbornik moti njegova grafična obdelava, ki prelamlja z običajnim knjižnim oblikovanjem. K odklonu od tradicije pa pripomorejo tudi tehtni vsebinski prispevki, ki so dopolnjevali razstavo.

Brigitte Entner

Wilhelm Baum (izd.), *Das Tagebuch des Thomas Olip. Wie ein im Käfig eingesperrter Vogel*. Kitab Verlag. Klagenfurt – Wien, 2010. 159 str., ilustr.

Zgodovinar Wilhelm Baum je v berlinskem Zveznem arhivu našel dnevnik Tomaža Olipa iz Sel, pripadnika zelenega kadra in vsaj občasnega partizanskega simpatizerja, v vsakem primeru pa odpornika. Ta se je 20. aprila 1941 z drugimi ubežniki iz nemške vojske po dveh letih in pol vrnil iz Jugoslavije v Sele. Teh ljudi se je prijela oznaka »zeleni kader«, slabšalna je partizanska oznaka »skrivači«, za nacistično oblast pa so bili dezertarji. Njihov položaj se je po deportaciji slovenskih družin iz Koroške aprila 1942 zaostрил. Dnevnik Tomaža Olipa v obliki kratkih beležk dogodkov in doživetij zajema čas od 1. junija do 1. decembra 1942. Izraža osamelost in težak položaj človeka v veliki stiski ter čustveno navezanost na mater. Gestapo je dnevnik ob odkritju bunkerja, v katerem je živel Tomaž Olip, zasegel, ga dal takoj prevesti v nemščino in Olipa prisilil, da je razvozlal predvsem okrajšave imen ljudi, s katerimi je imel povezave, in komentiral dnevnik. Na celovškem procesu proti odpornikom aprila 1943 se je obtožnica v številnih primerih sklicevala prav na ta dnevnik. Slovenski izvirnik ni ohranjen, Baum objavlja faksimile nemškega prevoda in njegovo transkripcijo. Vsi deli knjige – kratek zapis, neke vrste posvetilo Petra Handkeja, predgovor, dnevnik, faksimile, sklepna razmišljanja,